

КРИМІНОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Представлено кримінологічні класифікації професійної злочинної діяльності. Подані класифікації мають теоретичне і практичне значення і можуть бути враховані при здійсненні запобіжних заходів і вдосконаленні окремих кримінально-правових норм.

Представлены криминалогические классификации профессиональной преступной деятельности. Данные классификации имеют теоретическое и практическое значение и могут быть учтены при осуществлении мер предотвращения и усовершенствования отдельных уголовно-правовых норм.

Criminological classifications of professional criminal activity are presented. These classifications have theoretical and practical significance and can be taken into consideration while conducting preventive measures and improving separate criminal norms.

Кримінологічна класифікація злочинів, яка надається науковцями, повинна обов'язково мати як теоретичне, так і практичне значення. Але аналіз сучасних праць, присвячених даній проблемі, дозволяє зробити висновок про те, що далеко не всі класифікації відповідають цим вимогам. Це стосується і класифікацій злочинів, які мають ознаки професійної злочинної діяльності.

Дана проблема розроблялася такими вченими-кримінологами та криміналістами, як В. І. Голіна, О. І. Гуров, І. М. Даньшин, А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський та ін. Разом із тим, поза увагою залишилося питання розмежування злочинної діяльності

злочинців-професіоналів за низкою комплексних підстав. Таке розмежування дозволяє дослідити механізм вчинення злочину (теоретичне значення) та розробити заходи запобігання різним видам злочинної діяльності (практичне значення). Надання кримінологічної класифікації злочинів, які мають ознаки професійної злочинної діяльності, є метою даної роботи.

Надаючи кримінологічну характеристику певного виду злочинності, неможливо обійтися без класифікації злочинів, які її складають. Це беззаперечно відноситься і до професійної злочинності. «Практичні потреби суспільства повинні знаходити своє відображення в класифікації злочинів, визначати її задачі. Класифікація злочинів викликана до життя потребами вдосконалення практики боротьби зі злочинністю, поглибленням диференціації відповідальності залежно від тяжкості злочинів» [1, с. 17]. Н. І. Загородников зазначає, що в логіці класифікацію поділяють на природну та штучну. «Природна класифікація – це та, в основі якої лежить істотна ознака, яка визначає природу предметів та явищ, що вивчаються. Класифікація злочинів за ступенем суспільної небезпеки є природною. В основі штучної класифікації лежить ознака, вільно взята, та яка має значення з практичної точки зору для цілей здійснюваного дослідження. Штучні класифікації розповсюджені в кримінології. Вони мають важливе значення для кримінологічного аналізу злочинності, для розробки профілактичних заходів, які спрямовані на її запобігання» [2, с. 16]. Слід до цього лише додати, що кримінологічні класифікації злочинів здійснюються за комплексними підставами, які включають у себе характер вчиненого злочину, способи його вчинення, особливості його мотивації та особистості злочинця. Дійсно, ці класифікації є штучними. Але вони мають істотне теоретичне та практичне значення. Теоретичне їх значення полягає в тому, що вони дозволяють об'єднати в одну кримінологічну групу злочини, як містяться в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу, мають різний характер та ступінь суспільної небезпечності тощо. Але вони мають схожі кримінологічні ознаки, про які ми вже говорили. З цього теоретичного значення кримінологічних класифікацій випливає і їх практичне значення. Воно полягає в тому, що врахування кримінологічних особливостей злочинів дозволяє розробити комплекс заходів, які спрямовані на профілактику, запобігання та припинення цих злочинів. Такий підхід дозволяє враховувати при здійсненні запобіжних заходів: причини та умови вчинення цих злочинів, особливості мотивації та особистості злочинців тощо. Таке значення мають і класифікації, які наводяться в даній роботі.

Перед тим, як надавати кримінологічні класифікації злочинів, які характеризують професійну злочинність, слід зазначити, що вчинення злочинів професіоналами характеризується ознаками злочинної діяльності. Ми погоджуємося з визначенням злочинної діяльності, яке дається А. Ф. Зелінським. Під злочинною діяльністю, на думку вченого, слід розуміти систему передбачених кримінальним законом діянь і тісно пов'язаних з ними інших докримінальних та післякримінальних дій, які психологічно детерміновані загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих, проміжних цілей [3, с. 96].

Професійну злочинну діяльність можна поділити на види за різними підставами. Такими підставами може виступати: пристосувальна спрямованість мотивів вчинення злочинів; юридичні (кримінально-правові ознаки) злочинів; інтенсивність здійснення професійної злочинної діяльності; тривалість такої діяльності; цілісність діяльності.

Залежно від пристосувальної (адаптивної спрямованості) мотивів вчинення злочинів вони можуть мати ознаки адаптивної та дезадаптивної (деструктивної) професійної злочинної діяльності. Перший вид злочинів характеризується тим, що вони носять цілеспрямований характер, злочинці мають на меті пристосування до навколишнього середовища і задоволення основних життєвих потреб. Таким злочинам притаманна корислива мотивація. До них, у першу чергу, відносяться крадіжки, шахрайство (у тому числі й із використанням електронно-обчислювальної техніки, грабежі, вимагання, розбій і навіть вбивство на замовлення. При вчиненні останнього переважають саме корисливі мотиви злочинної діяльності. Найманий вбивця не має агресивних мотивів. Він виконує свою «роботу» і отримує за це відповідну плату. До цього виду відносяться й окремі злочини у сфері господарської діяльності, і так звані злочинні промисли: фальшивомонетництво, контрабанда, виготовлення та збут наркотичних засобів, торгівля зброєю та людьми тощо. Ці злочини вчиняються не тільки для отримання матеріальних благ. Злочинці таким способом бажають досягти певного впливу в суспільстві, отримати владу, безпеку, так вони піклуються про свою родину. Ці потреби та мотиви не є антисуспільними. Антисуспільними в цьому випадку виступають способи задоволення цих потреб (вчинення злочинів). Другий вид злочинів – це злочини, які характеризуються дезадаптивним (деструктивним) характером. Така діяльність суперечить основним засадам соціального існування. Незалежно від того, які мотиви характеризують ці злочини, вони є такими, що суперечать фундаментальним основам суспільства. Це стосується,

у першу чергу, окремих злочинів проти основ національної безпеки, злочинів проти громадської безпеки, життя та здоров'я, честі і гідності особи: диверсія, шпигунство, тероризм і пов'язані з ним злочини, захоплення заручників тощо.

Теорія кримінального права та діюче кримінальне законодавство не визначають поняття злочинної діяльності. Лише ст. 304 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, хоча теж не визначає поняття злочинної діяльності. Але кримінальне право містить у собі окремі поняття, які визначають різні види злочинної діяльності, які в тому числі можуть характеризувати й професійну злочинну діяльність. Першими з таких понять є поняття продовжуваних, триваючих та складених одиничних злочинів.

Під триваючим злочином розуміється злочин, який, почавшись дією чи бездіяльністю особи, характеризується безперервним здійсненням складу певного злочину. Цей злочин триває в часі (звідси його назва) на стадії закінченого злочину. До триваючих злочинів, які можуть виражатися в професійній злочинній діяльності, відносяться: зберігання майна, яке здобуте злочинним шляхом, зберігання вогнепальної зброї, зберігання наркотиків тощо. «Початком вчинення триваючого злочину є момент вчинення особою певної дії або бездіяльності, з яких починається так званий злочинний стан» [4, с. 264].

Частина 2 ст. 32 КК України дає визначення поняття продовжуваного злочину. Під ним розуміється такий злочин, який складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним наміром. На відміну від триваючого злочину, який має особливості законодавчого визначення ознак об'єктивної сторони, продовжуваний злочин таких особливостей не містить. Він має особливості фактичного виконання суб'єктом злочину. До таких злочинів, які мають ознаки професійної злочинної діяльності, можна віднести крадіжку цілого по частинам та шахрайство таким же способом, виготовлення наркотичних засобів, збут вогнепальної зброї, контрабанда, фальшивомонетництво тощо.

Складений злочин – це такий одиничний злочин, який складається з двох або більше злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх ізольовано, являє собою самостійний одиничний злочин, але які (у силу їх органічної єдності, типовості, поширеності, одночасного вчинення тощо) об'єднуються в окремих одиничний злочин, що передбачений однією статтею чи частиною статті Особливої частини КК України. До таких злочинів, які можуть характеризувати професійну злочинну діяльність, відносяться насильницький грабіж, розбій, бандитизм тощо.

Окрім того, слід зазначити, що будь-який умисний злочин може відповідати ознакам професійної злочинної діяльності. Наприклад, при вчиненні квартирної крадіжки злочинець вчиняє сукупність дій, які є взаємопов'язаними: проникнення в житло, пошук майна, приховування викраденого майна тощо.

Кримінальне законодавство містить у собі і такий самостійний інститут, як множинність злочинів. Видами множинності злочинів виступають повторність, сукупність та рецидив злочинів. Частина 1 ст. 32 КК України під повторністю злочинів розуміє вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. В окремих випадках повторністю є й вчинення злочинів, які передбачені різними статтями КК України. Під сукупністю злочинів визнається вчинення особою двох або більше злочинів, передбачених різними статтями або різними частинами однієї статті Особливої частини КК України, за жоден з яких її не було засуджено (ч. 1 ст. 33 КК України). У свою чергу, рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин (ст. 34 КК України). Повторність, сукупність і рецидив злочинів можуть характеризувати злочинну діяльність кримінального професіонала. Вони виступають у якості кваліфікаційних ознак значної кількості злочинів, передбачених Особливою частиною КК України.

Наступним інститутом кримінального права, який визначає професійну злочинну діяльність, є інститут співучасті у вчиненні злочинів. Можуть бути такі форми співучасті: вчинення злочину групою осіб, вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, вчинення злочину організованою групою, вчинення злочину злочинною організацією. Ми не будемо зупинятися на кримінально-правовій характеристиці цих форм співучасті. Слід лише сказати, що вони виступають у якості кваліфікуючих обставин, що обтяжують покарання винним особам. В окремих випадках саме створення злочинної організації свідчить про закінчений склад злочину.

Практичне значення даної класифікації полягає в тому, що таким чином визначаються певні види професійної злочинної діяльності. Вони визначаються як нормами Загальної, так і нормами Особливої частини КК України. Окрім поділу на види таких злочинів за певними кримінально-правовими ознаками, практичне значення її полягає в тому, що кримінальне законодавство містить конкретні норми Загальної та Особливої частини, які безпосередньо спрямовані на протидію професійній злочинності кримінально-правовими засобами. Окремі з них потребують певного вдосконалення.

Професійну злочинну діяльність можна поділити на види і за її інтенсивністю. Під інтенсивністю злочинної діяльності розуміється частота кримінально-караних дій, які вчиняються особою. Злочинна діяльність у вигляді єдиного злочину, повторності та сукупності може бути безперервною, якщо інтервали між злочинними діями не перевищували доби, активною – з інтервалом не більше трьох місяців, активно-епізодичною, або сезонною, – з перервами до одного року, але такою, що інтенсивно здійснюється в певні періоди часу (наприклад, злочинна діяльність крадіїв-гастролерів під час курортного сезону). Професійна злочинна діяльність може бути й епізодичною, тобто такою, що характеризується великими перервами, які тривають понад один рік.

Тривалість професійної злочинної діяльності значною мірою визначається її цілісністю. Цілісність злочинної діяльності визначається ступенем її спланованості та інтервалами між окремими діями, які створюють таку діяльність. Злочинна діяльність, яка характеризується декількома діями, що мають чітку мету, котра усвідомлюється злочинцем, називається цілісною злочинною діяльністю. До такого виду злочинної діяльності відносяться й одиничні злочини, і повторність та сукупність злочинів. Незалежно від юридичної кваліфікації таких суспільно небезпечних діянь у психологічному плані, вона створює один акт поведінки людини, один вчинок.

Другим видом професійної злочинної діяльності залежно від її цілісності є складена професійна злочинна діяльність. Вона також складається з низки суспільнонебезпечних діянь, які лише в загальних рисах охоплюються наміром особи. Але кожне з цих діянь з урахуванням об'єктивних обставин вчинення цих злочинів здійснюється окремо, автономно одне від одного. Так, квартирний злодій, прибуваючи на «гастролі» в інше місто, готує вчинення кожного злочину окремо залежно від оцінки фактичних обставин. Усі ці злочини вчиняються упродовж відносно нетривалого часу та в межах реалізації загального злочинного наміру, спрямованого на вчинення декількох суспільно небезпечних діянь.

Третім видом професійної діяльності є загальна злочинна діяльність. Цей вид злочинної діяльності має місце у випадках, коли злочини, що її складають, хоча й відображають соціальну та моральну позицію винної у їх вчиненні особи, але розділені між собою значними проміжками часу і детермінуються різними життєвими ситуаціями. У першу чергу, цей вид діяльності характеризує поведінку злочинців-рецидивістів, яких немало серед злочинців-професіоналів. Вони вимушені перервати свою злочинну діяльність, тому що затримуються за вчинення злочи-

ну, підлягають кримінальній відповідальності і відбувають кримінальне покарання, призначене їм судом. Повертаючись із місць позбавлення волі, такі особи знову стають на шлях вчинення злочинів. Вони характеризуються високим ступенем соціальної та психологічної відчуженості від суспільства.

Професійна злочинна діяльність характеризується корисливою спрямованістю. А. Ф. Зелінський та М. Й. Коржанський виділяють наступні види злочинної діяльності, які скоюються з корисливих мотивів: 1) крадіжки, шахрайства та інші ненасильницькі таємні корисливі посягання на власність, які вчиняються без використання службових та професійних повноважень; 2) насильницька корислива злочинна діяльність (грабежі, розбої, вимагання, корисливі вбивства, бандитизм тощо); 3) крадіжки державного та колективного майна шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем, а також так звані виробничі крадіжки, які вчиняються робітниками цього ж підприємства, у тому числі й дрібні крадіжки; 4) злочинні промисли, або злочинне підприємництво, тобто корисливі, вчинені поза посадовими або професійними функціями господарські злочини, що не є крадіжками (контрабанда, порушення правил про валютні операції, фальшивомонетництво, торгівля наркотиками, порнографією, товарами, що пропагандують культ насильства і жорстокості, придбання або збут майна, здобутого завідомо злочинним шляхом, деякі екологічні злочини тощо); 5) навмисні корисливі посадові злочини, що не можуть бути крадіжками, крім власне посадових, виділених в окрему главу Особливої частини КК. До цієї групи необхідно віднести всі інші корисливі зловживання службовим становищем (обман покупців і замовників, побори, які пов'язані з побутовим обслуговуванням населення тощо). Усі ці види злочинної діяльності можуть набувати ознак професійної та організованої злочинної діяльності [5, с. 72]. Дійсно, цим видам корисливої злочинної діяльності може бути притаманний злочинний професіоналізм.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що існують й інші класифікації злочинної діяльності за цілою низкою підстав. Але класифікація, яка надається в даній роботі, дозволяє вирішити цілу низку питань, які пов'язані з протидією професіональній злочинності. Це питання розроблення запобіжних заходів, а також вдосконалення кримінально-правових норм. У подальшому автором будуть надані відповідні пропозиції.

Список літератури: 1. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений / Л. Н. Кривоченко. – Харьков : Высш. шк., 1983. – 128 с. 2. Загородников Н. И. Классификация преступлений и ее значение для деятельности органов внутренних дел / Н. И. Загородников. – М. : Моск. Высш. шк. милиции МВД СССР,

1983. – 84 с. **3.** Зелинский А. Ф. Криминальная психология / А. Ф. Зелинский. – К. : Юринком Интер, 1999. – 240 с. **4.** Кримінальне право України. Загальна частина : [підруч. для юрид. вищ. навч. закл.] / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса. – [3-тє вид., перероб. і допов.]. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 496 с. **5.** Зелінський А. Ф. Корислива злочинна діяльність / А. Ф. Зелінський, М. Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 144 с.

Надійшла до редколегії 29.06.2010